

KEREKES LAJOS

Olaszország, Magyarország és az osztrák Heimwehr-mozgalom (1920—1930)*

1928. április 2—6-ig titkos tanácskozás folyt le Milánóban Mussolini és gróf Bethlen István magyar miniszterelnök között. A két kormányelnök behatóan foglalkozott az osztrák belpolitikai helyzet fejlődésének kilátásaival és igen fontos szóbeli megállapodásokat kötöttek az Ausztriával szemben folytatandó közös külpolitikára vonatkozóan. Bethlen a magyar kormány Ausztriával kapcsolatos célkitűzéseit így fogalmazta meg: „Az egyik cél az kellene, hogy legyen, hogy Ausztriában egy jobboldali kormány vegye át a hatalmat a Heimwehr segítségével a jelenlegi kormánytól, amelynek céljai a miénkkel nem egészen kongruensek és amely ennek folytán különösen Csehországgal szemben általában kezd a magyar kormányra nézve kellemetlenül barátságos politikát folytatni . . . Egy jobboldali rezsim, amely Olaszország és Magyarország segítségével kerülne hatalomra és ezzel a két országra támaszkodnék, Olaszországra azt az előnyt nyújtaná, hogy a tiroli kérdést kevésbé bolygatná, de még az Anschlusst is elodázná. Magyarországra viszont azzal az előnnyel járna, hogy Olaszország és Magyarország között a forgalom lebonyolítása és a fegyverek behozatala biztosítva lenne.”¹ Bethlen miniszterelnök osztrák jobboldali politikusoktól nyert értesüléseire hivatkozva alkalmasnak ítélte a körülményeket a Heimwehrek vezetésével történő jobboldali fordulat kierőszakolására, mert a Heimwehr katonai szervezetének kiépítése befejezéshez közeledett s továbbá, mert a Heimwehr és az osztrák rendőrség, valamint a hadsereg (Bundesheer) vezetői között hallgatólagos együttműködés jött létre, aminek alapján számítani lehetett arra, hogy a Heimwehr-akció megindítása esetén a döntő erőt képviselő fegyveres faktorok jóindulatú semlegességet tanúsítsanak, de még valószínűbb, hogy a Heimwehr oldalán avatkoznak az eseményekbe. „Értesülésem szerint — folytatta Bethlen — 300 000 schillingre volna szükség ezen organizációjuk teljes kiépítésére és némi támogatásra fegyverek által. Én érintkezésben vagyok velük és azt az értesítést kaptam, hogy támogatás ellenében adott esetben készek volnának akcióba lépni. Azt a proposíciót tették nekem, hogy vállalom a közvetítés szerepét. Propozícióm az volna, hogy a kért támogatást Olaszország adja meg és a továbbiakra nézve támaszkodják az én

* Két részben megjelenő közleményünk nem vállalkozik Ausztria 1918—1934 közötti történetének rendszeres feldolgozására, hanem csupán adalékokat kíván adni az osztrák fasizmus létrejöttének bel- és külpolitikai vonatkozásaihoz, különös figyelemmel a magyar uralkodó köröknek a Heimwehr-mozgalommal fennálló kapcsolataira. Jelen közleményünk az 1920—1930-ig terjedő időszakot tárgyalja. A gazdasági világválság ausztriai hatásáról, az 1934. február 12-i bécsi munkásfelkelésről és a Dollfuss-féle fasizista rendszer létrejöttének körülményeiről második közleményünkben adunk képet.

¹ Országos Levéltár (O. L.) Küm. res. pol. 1928—23—265.

közvetítésemre.”² A négynapos tanácskozás utolsó napján, április 6-án Mussolini közölte Bethlennel: „Hajlandó vagyok az osztrák jobboldali szervezeteknek 1 millió lírát egyszerre, vagy rátákban a Maga útján rendelkezésükre bocsátani, nekik a szükséges fegyvereket a határon átadni, ha és amennyiben kötelezettséget vállalnak, hogy belátható időn belül a hatalmat átveszik, sőt ha ez bekövetkezik, hajlandó vagyok egy ily kormányral tárgyalni a dél-tiroli német kisebbség helyzetének megjavítása végett.”³

Mussolini és Bethlen megállapodása értelmében 1928-tól kezdődően az olasz kormány rendszeres anyagi támogatásban részesítette a Heimwehr-mozgalmat, a magyar kormány pedig — főként gróf Bethlen miniszterelnök személyes közvetítése formájában — közvetlenül résztvett a Heimwehr-mozgalom politikai irányításában.

Az olasz és magyar kormányok közötti szerepek ilyen megosztása abból a megfontolásból fakadt, hogy a magyar kormánykörök 1919 óta állandóan kapcsolatban állottak az osztrák szélsőjobboldali elemekkel, s ennél fogva személyes összeköttetések révén eredményesebben befolyásolhatták az osztrák belpolitikai események alakulását, mint az olaszok.

Mielőtt behatóbb elemzés tárgyává tennénk, hogy az olasz és magyar kormányoknak milyen kül- és belpolitikai érdekei fűződtek a Heimwehr vezetésével, vagy legalább is a Heimwehr segítségével végrehajtandó jobboldali fordulathoz, vázlatosan tekintsük át a Heimwehr-mozgalom keletkezésének, 1928-ig játszott szerepének, valamint a magyar és osztrák ellenforradalmi politikusok kapcsolatainak történetét.

*

Az Osztrák-Magyar Monarchia 1918 őszén bekövetkezett összeomlását Ausztriában is polgári demokratikus forradalom követte. 1918. november 11-én a forradalmi tömegek nyomására IV. Károly császári manifesztumban közölte Ausztria népével, hogy visszavonul az államügyek vezetésétől és átadja a hatalmat a nép választott képviselőinek. Másnap, november 12-én kikiáltották a köztársaságot. 1919. február 16-án tartották meg az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokat, melyek a baloldal jelentős előretörését eredményezték. Az osztrák szociáldemokrata párt 41%-os választási győzelmet aratott. A választások eredményei alapján Karl Renner vezetésével szociáldemokrata kormány vette át a hatalmat.

Az osztrák nagybirtokos és nagytőkés osztály, a monarchia idején korlátlan politikai és szellemi befolyást élvező katolikus klérus, a tábournoki és tisztikar, a régi államapparátus tagjai kezdettől fogva ellenségesen nézték a szociáldemokrata kormányzat tevékenységét. Pedig a „vörösök uralma” nem zúzta szét gazdasági és politikai uralmuk alapjait, intézkedéseivel nem veszélyeztette a tőkés rendszer fennmaradását. Célkitűzéseinek végső határát a polgári demokratikus forradalom feladatainak megoldásában látta. Igaz, hogy e téren olyan intézkedéseket vitt keresztül, amelyek korlátozták a volt uralkodó osztályok hatalmát. 1920-ban elkészült a köztársaság új alkotmánya, amely modern polgári liberális alapokra helyezte Ausztria politikai életét. A forradalmi néptömegek előrelendítő kényszerétől hajtva, munkásvédelmi és szociális törvényeket hoztak, amelyek megjavították a munkásság gazdasági

² Uo.

³ Uo.

és jogi helyzetét. Megalakult az osztrák kommunista párt; egyelőre nem is számbeli súlyával, hanem az általa képviselt eszmék és követelések népszerűségével rémitette meg a volt uralkodó osztályokat. A bajor és magyar tanácsköztársaság megdöntése után ezrével emigráltak a baloldali képviselői Ausztriába, hogy az ottani polgári demokratikus lehetőségeket kihasználva, tovább irányítsák az ellenforradalom elleni illegális harcot. Mindezek után érthető, hogy a haladás legkisebb megnyilvánulásával is szembenálló régi reakciós körök gyűlölettel nézték a „bolsevista Bécs” uralmát, s minden lehetséges eszközt felhasználtak a szociáldemokrata kormány megbuktatása érdekében. Az általános forradalmi fellendülés szakaszában kevés reményük lehetett arra, hogy uralmukat a néptömegek politikai visszahódításán keresztül állítsák helyre. A világháborús összeomlás sokkal jobban megtépázta a volt uralkodó osztályok befolyását, a demokratikus és szocialista eszmék viszont sokkal népszerűbbek voltak, semhogy számolhattak volna a „legális” út sikerével. Éppen ezért erőszakos módszerekkel kísérleteztek. A huszas évek kezdetén szinte általános európai jelenség a tisztikülönítmények, a nagybirtokos és nagytőkés osztály által pénzelt ellenforradalmi pretoriánus gárdák garázdálkodása.

Az osztrák Heimwehr (Heimatschutz) 1920-ban Tirolban jött létre. Soraiba gyűjtötte az általános lefegyverzés következtében beosztás nélkül maradt katonatisztek, a reakciós szervezkedéstől jövedelmező állásokat remélő kalandorokat és a háború következtében tönkrement egyes kispolgári elemeket, tehát mindazokat, akiket osztályhelyzetüknél és személyes érdekeiknél fogva felhasználhattak a köztársaság elleni szervezkedés céljaira. A huszas évek elején azonban a Heimwehr csak egy volt a számos ellenforradalmi szervezet közül és befolyási köre alig terjedt túl Tirol határain. A Heimwehr mellett jelentősebb szerepet játszott még az Ostmärkische Sturmscharen (amelyben a huszas évek második felében Schuschnigg is tevékenykedett) és a keresztényszocialisták irányítása alatt működő Freiheitsbund. Ezekben a fél-militarista szervezetekben a kispolgári erők képviselői játszották a hangadó szerepet, de háttérből a nagybirtokos és nagytőkés osztály politikusai irányították és pénzelték őket.⁴ Megalakulásuk idején elsősorban azt a célt szolgálták, hogy egy-egy tartományban megakadályozzák a szocialista befolyás megnövekedését és szükség esetén fegyveresen alátámasszák az uralkodó osztály szeparatistikus törekvéseit.

A magyar ellenforradalmi rendszernek fontos bel- és külpolitikai érdekei fűződtek az osztrák szociáldemokrata kormány megdöntéséhez. Horthyék ezért élénk figyelemmel kísérték az ausztriai eseményeket és kezdettől fogva kapcsolatban álltak a különféle osztrák jobboldali csoportokkal. Néhány hónappal Horthyék hatalomra jutása után Gratz Gusztáv bécsi magyar követ tárgyalásokat kezdett gr. Leopold Hartiggal, a „Bund für Ordnung und Recht” elnevezésű ellenforradalmi szervezet vezetőjével a Renner-kormány eltávolításának lehetőségeiről.⁵ 1920 januárjától kezdve a magyar kormány több millió korona segélyt utalt ki Hartignak, Liechtenstein hercegnek és a szervezkedés más vezetőinek, ezenkívül a tervezett kormány-ellenes lázadás sikeres végrehajtása esetére nagyobb mennyiségű élelmiszer szállítását helyezte kilátásba. A lázadás előkészítésében a magyar kormány olyan formában is

⁴ *Schuschnigg*: Dreimal Österreich. Wien, 1938. 143. l.

⁵ O. L. Küm. res. pol. 1920—20—3608.

résztvett, hogy a Magyarország területén szervezkedő osztrák légió kiképzésének és ellátásának költségeit fedezte.⁶

Az osztrák jobboldali fordulat előkészítésének szálai elvezettek a bajor Kahr-kormányhoz is, amely egy Ausztriát is magában foglaló önálló katolikus délnémet állam létrehozását tervezte. A bajor ellenforradalmi körök kapcsolatot kerestek Horthyékkel, s kérdést intéztek a magyar kormányhoz, hogy hajlandó lenne-e élelmiszerral segíteni a vállalkozás sikerét. Horthy beleegyező válaszát 1920. július 16-án Woracziczki gróf vitte Münchenbe, aki azzal a meggyőződéssel tért haza, hogy a Kapp-puccs leverése után Bajorország magának szeretné biztosítani az össznémet ellenforradalmi szervezkedés vezetését; a bajor uralkodó körök szívesen látnák Bajorország és Magyarország szoros politikai és gazdasági együttműködését, de ennek előfeltétele az osztrák Renner-kormány megdöntése lenne.⁷ 1920 augusztusában a magyar kormány megbízottjaként br. Perényi Zsigmond tárgyalásokat folytatott Kahr miniszterelnökkel Münchenben, s a magyar kormány nevében megígérte az élelmiszer szállításokat, sőt a Renner-kormány elleni katonai akció céljaira felajánlotta Nyugat-Magyarország területét is.⁸ 1920 őszén a magyar kormány Münchenbe küldte Jánky Béla vezérkari ezredest, akit azzal a feladattal bíztak meg, hogy kapcsolatba lépjen a bajor ellenforradalmi szervezetekkel.⁹ Jánky közvetítésével a magyar kormány szoros együttműködést hozott létre az Ernst Pöhner müncheni rendőrfőnök vezetésével álló ún. „Einwohnerwehr” nevű szervezettel, továbbá Georg Escherich szervezetével, az ún. „Orgesch”-sel. Az ausztriai puccs előkészítése érdekében titokban fegyvereket szállítottak Tirolba a Heimwehr számára s ezekből a fegyverekből Jánky közbenjárására Magyarországnak is juttattak.¹⁰ 1920. augusztus 30-án Budapesten folyt le az osztrák és bajor ellenforradalmi csoportok vezetőinek megbeszélése a Renner-kormány elleni katonai beavatkozás előkészítéséről. Egy titkos leirat az alábbiakban tájékoztatja Denghy müncheni magyar konzult a megbeszélés eredményeiről: „Ügy Kanzlerék, mint az osztrák urak, valamint mi is megegyeztünk abban, hogy a Renner kormány lehetőleg eltávolítandó és ennek helyére egy polgári köztársasági kormány helyzendő. Ausztriának Németországhoz való csatlakozása, valamint a monarchikus restauráció kérdése egyelőre kikapcsolatik, miután ezen kérdések mindnyájunkat az entente-el, Magyarországot pedig elsősorban a kissentente-el hoznák ellentétbe... A katonai kérdésekről az itteni katonai körök kiküldöttje, Jánky ezredes tájékozva van, kérem őt a politikai kérdésekbe beavatni és közte, valamint a bajor organizációk között az összeköttetést közvetíteni.”¹¹ A budapesti és az azt követő megbeszéléseken elhatározták, hogy a bajor és osztrák fegyveres csoportok meglepetésszerűen támadást indítanak Bécs ellen (Erhardt-akció). A vállalkozásra azonban nem került sor, mert az osztrák keresztényszocialisták kétségesnek ítélték a katonai beavatkozás sikerét, de szerepet játszott a ter-

⁶ Az osztrák-magyar hadsereg volt magasrangú tisztjeinek részvételével 1920-ban létrejött a többszáz főt egyesítő osztrák légió, amelyet előbb Zalaegerszegen, majd Csóthon helyeztek el. A légió feladata az lett volna, hogy megfelelő kiképzés után zavargásokat robbantson ki Ausztriában. A légiót 1921-ben feloszlatták, visszamaradt részlege átmenetileg Tápiószőlőn nyert elhelyezést (Küm. res. pol. 1921—20—266).

⁷ O. L. Küm. res. pol. 1920—20—207.

⁸ Uo.

⁹ O. L. Küm. res. pol. 1920—20—488.

¹⁰ Hoegner: Die verratene Republik. München, 1958. 105. l.

¹¹ O. L. Küm. res. pol. 1920—20—309.

vek elejtésében az is, hogy a győztes nagyhatalmak követelték a német kormánytól a fegyveres szabadcsapatok feloszlátását. „... most csak arra fogunk szorítkozni — írta Denghy Zsolt müncheni magyar konzul —, hogy Ausztriában a fennálló organizációk fenntartásához, melyeknek irányítása teljesen az Orgesch kezébe ment át, továbbra is hozzájáruljunk. Egyelőre Gratz követ úr havi 2 000 000 koronát fog erre a célra kiutalhatni.”¹²

A bajor vonal kikapcsolódása után a magyar kormány önálló lépéseket tett Ausztriában. 1921. március 13-án az osztrák keresztényszocialista párt egyik vezetője (későbbi osztrák kancellár), Ignaz Seipel Bécsben tárgyalásokat folytatott Gratz Gusztávval és Masirevich Szilárddal egy erős jobboldali kormány létrehozásának lehetőségeiről. Seipel hangsúlyozta, hogy a keresztényszocialista párt sürgős feladatnak tekinti a kormányhatalom megszerzését, de ehhez megfelelő fegyveres hátvédre lenne szüksége. A Heimwehr politikailag megfelelne ennek a célnak, de fegyverzete hiányos és emiatt nem vállalkozhatik a baloldal elleni fellépésre. Seipel a Heimwehr felfegyverzésére 50 millió osztrák korona kiutalását kérte a magyar kormánytól. Gratz és Masirevich két feltételhez kötötték a kért összeg kiutalását: a jobboldali fordulatnak rövid időn belül be kell következnie, továbbá, hogy a hatalomra kerülő keresztényszocialista kormány Burgenland kérdését Magyarországgal egyetértésben oldja meg. Seipel mind a két feltételt elfogadta.¹³ A megbeszélések értelmében a Heimwehr megkapta az összeg egy részét, de ezenkívül a tartományonként szétaprózott Heimwehr-szervezetek egyesítésére Metzger altábornagy, majd utóda, Ehrenfels is kapott a magyar követségtől anyagi támogatást.¹⁴

A Heimwehr erőszakos fellépésére azonban nem került sor, mert a szociáldemokrata párt különösebb ellenállás nélkül átadta a hatalmat a keresztényszocialistáknak. Néhány átmeneti kormány után 1922-ben Seipel kancellárságával megszűnt a koalíciós időszak, a keresztényszocialisták kezébe került a teljes hatalom. Seipel a békeszersződés által megszabott keretek között átmenetileg konszolidálta az osztrák nagytőke és nagybirtok uralmát. 1922-ben az osztrák kormány aláírta a genfi jegyzőkönyvet, amelyben a pénzügyi stabilizációhoz szükséges nemzetközi kölcsön érdekében lemondott korábbi Anschluss-törekvéseiről.

A bekövetkezett kormányváltás folytán a Heimwehr feladatköre és jelentősége megváltozott. Miután az uralkodó osztály újra birtokba vette az államhatalmat, egy ideig azt hitte, hogy nincs többé szüksége az önkéntes fegyveres alakulatok segítségére. Ezért a Heimwehr jelentősége átmenetileg

¹² O. L. Küm. res. pol. 1920—20—337.

¹³ Burgenlandra vonatkozóan Seipel a következő írásbeli nyilatkozatot adta: „Österreichischerseits wird erklärt, daß: in der west-ungarischen Frage besteht die Bereitwilligkeit, auf die von Ungarn gewünschte Lösung einzugehen. Da jedoch ein förmlicher Verzicht Österreichs auf Westungarn derzeit Schwierigkeiten begegnet, müsse die Frage dilatorisch behandelt werden. Österreichischerseits wird die Verpflichtung übernommen, daß diese Frage nur im Einvernehmen mit Ungarn und mit der freien Zustimmung Ungarns gelöst werden wird und Westungarn bis dahin bei Ungarn belassen wird. Die Verhandlungen werden daher auch nach dem Inkrafttreten des Friedensvertrages von Trianon fortzusetzen sein, ohne daß eine Räumung des Gebietes verlangt würde und es werden auch österreichischerseits keine Schritte unternommen werden, damit die Räumung seitens der Entente gefordert, beziehungsweise beschleunigt werde. Die Verhandlungen werden dann in entsprechenden Intervallen so lange fortgeführt werden, bis entweder eine Einigung oder ein freiwilliger Verzicht Österreichs auf Westungarn möglich wird.” (O. L. Küm. res. pol. 1921—20—147.)

¹⁴ O. L. Küm. res. pol. 1921—20—307.

csökkent, de rövidesen újra megjelent a belpolitikai harcok színterén s igazi hivatását csak később töltötte be. A magyar kormány 1921 végén átmenetileg beszüntette a Heimwehr anyagi támogatását, ami a Burgenland miatt ki-robbant osztrák—magyar ellentétekkel is magyarázható. Ebben az időszak-ban azokat a burgenlandi szakadár szervezeteket pénzelte, amelyek az ön-álló Burgenland kikiáltására törekedtek.¹⁵

*

Az osztrák uralkodó körök 1921-ben azt remélték, hogy a kormány-hatalom birtokában sikerülni fog kiszorítaniok a szociáldemokratákat a politi-kai életből. Ezt a célt azonban nem tudták elérni. Az ellenzékbe vonult szo-ciáldemokrata párt az 1923. október 21-i parlamenti választásokon 1 311 870 szavazatot kapott (többet mint 1919-ben), s ennek következtében a keresztény-szocialisták uralma csak igen lényegtelen és bizonytalan többségen alapult. Ez a helyzet nemcsak azért volt nyugtalanító az uralkodó osztály számára, mert magában hordta a kormányválság állandó veszélyét, hanem azért is, mert akadályokat állított a tőkés érdekeknek a törvényhozásban való kizáró-lagos érvényesítése elé. Jellemző példa erre, hogy a háztulajdonosok érdekeit szolgáló lakbér-törvény javaslatot a szociáldemokrata képviselők ellenzéki szavazatai miatt hosszú éveken át nem tudták megvalósítani. Az osztrák szociáldemokrata párt lényegében reformista párt volt, amelynek vezetői csupán a „törvényes” és „legális” politikai harci eszközöket ismerték el, de a tömegek megtartása érdekében kénytelenek voltak szembehelyezkedni a mun-kásság által elért egyes vívmányok (munkanélküli segély, 8 órás munkanap, kollektív szerződés stb.) korlátozására törekvő polgári pártokkal, s ez állandó-sította a feszültséget az osztrák parlamentben. Emellett a bécsi Landtag-választásokon a szociáldemokraták mindig majdnem $\frac{3}{4}$ -es többséget értek el, aminek következtében a főváros közigazgatása 1919—1934-ig változatlanul a szociáldemokrata párt kezében maradt. A hadseregben szintén jelentős befolyást élvezett a baloldal. A keresztényszocialista Carl Vaugoin hadügy-miniszter mindent elkövetett a hadsereg „megtisztítása” érdekében, de a „vörösök” befolyását teljesen megtörni nem tudta. A hadsereg-bizalmiak 1923-as választásán 14 215 katona szavazott a szociáldemokratákra és csak 1054 a keresztényszocialistákra.¹⁶ Egyedül a nagynémet irányzatú Schober vezetése alatt álló rendőrség jelentett megbízható támaszt a keresztény-szocialista kormány számára.

A politikai erőviszonyok ilyen megoszlásából következett, hogy az ural-kodó osztály mindinkább a parlamenten kívül szervezkedő jobboldali erőkhöz fordult és ezek segítségével igyekezett politikai hatalmát alátámasztani. Újra előtérbe került a Heimwehr, mint a hatalom biztosítását szolgáló eszköz. Be-folyása abban a mértékben növekedett, ahogyan a polgári pártok egyes vezetői-ben az alkotmányos kormányzás válság-jeleinek hatására erősödött a fasiszta kormányforma megteremtésére irányuló elhatározás.

A Heimwehr vezetői (Steidle, Pfriemer, Pabst stb.) tudták, hogy alkot-mányos úton képtelenek a baloldalt felszámolni, ezért minden erőfeszítésüket

¹⁵ A burgenlandi jobboldali elemek Liechtenstein herceg és Traun gróf vezetésével szervezetet alapítottak, amelynek az volt a célja, hogy Burgenlandból kiindulva más tartományokban is eltávolítsák a szociáldemokratákat. A szervezet vezetői kapcsolatban álltak Gömbössel és Héjjas Ivánnal. (O. L. Küm. res. pol. 1922—20—313.)

¹⁶ *Hannak*: Im Sturm eines Jahrhunderts. Wien, 1952. 309. 1.

arra összpontosították, hogy a szociáldemokrata pártot lezorítsák a legális útról, fegyveres összetűzést provokáljanak, ami kedvező alkalmat nyújthat arra, hogy a Heimwehr a „rend védelmezőjének” szerepében döntő csapást mérjen a szociáldemokrata pártra. A huszas években politikai gyilkosságokkal igyekeztek ezt a célt elérni. 1923 februárjában „ismeretlen tettesek” megölték Birnecker szociáldemokrata üzemi tanácstagot, 1923 májusában Still vasúti szervezett munkást, 1923 szeptemberében Kovarikot, a szociáldemokrata védőrség (Republikanischer Schutzbund) tagját, majd 1925 májusában Müller szociáldemokrata kerületi tanácsos esett a fegyveres bandák áldozatául. Az állami szervek a tettesek elleni eljárásban feltűnő nemtörődömséget tanúsítottak, s ha a tömegfelháborodás miatt esetenként lefartóztatták is a gyilkosokat, gondoskodtak, hogy a bíróságok alacsony ítéleteket szabjanak ki.

Ilyen előzmények után került sor 1927. január 30-án a burgenlandi Schattendorf községben a jobboldal újabb terrorcselekményére: a Frontkämpfer szervezet tagjai orvul tüzet nyitottak a szociáldemokrata párt békés gyűlésére, és meggyilkolták Cmarits munkanélküli hadirokkantat és Josef Grössing nyolcéves kisfiút.¹⁷ Határtalan felháborodás hulláma árasztotta el Ausztriát, amit csak fokozott az a körülmény, hogy a kormánysajtó szemérmetlenül a gyilkosok oldalára állt.

A schattendorfi merényletet követő tömegfelháborodás tovább erősítette a szociáldemokrata párt amúgy is növekvő tömegbefolyását, s ez számszerűen is kifejezésre jutott az 1927. április 24-i választások alkalmával. A leadott 3 641 526 szavazat közül 1 539 635 szavazatot a szociáldemokrata jelöltek nyertek el.¹⁸ A szociáldemokrata párt 42%-os eredményével a parlament legerősebb pártja lett. A keresztényszocialista és nagynémet párt egységlistája mindössze 7%-kal kapott több szavazatot; a kormány csak erre az elenyésző többségre támaszkodhatott. A választás után a reformista szociáldemokrata vezetők kijelentették: „még 300 000 szavazat és Ausztriában parlamenti úton győz a szocializmus”.

A választás kimenetele elmélyítette a parlamenten belül lappangó válságot. Egyetlen zavaró körülmény elegendő volt már ahhoz, hogy a bizonytalan parlamenti egyensúlyt megbontsa és kormányválságot idézzen elő. Ez az alkalom 1927. július 15-én bekövetkezett. Július 14-én a legfelsőbb bíróság ítéletet hirdetett a schattendorfi gyilkosok ügyében. A vádlottakat felmentették. A jogtiprásnak és a gyilkosokkal való cimboraságnak ez a felháborítóan leplezetlen megnyilvánulása Ausztria történetének egyik legsúlyosabb politikai válságát robbantotta ki. Július 15-én az osztrák munkásság általános sztrájkba lépett. Megállt a közlekedés, megszűnt az áram- és gázszolgáltatás, Bécs utcáin százezres tömeg tüntetett és követelte a kormány azonnali lemondását. A szociáldemokrata pártvezetés súlyos elhatározások előtt állt. A pillanat alkalmas lett volna arra, hogy az általános forradalmi hangulatot kihasználva magának követelje a kormányhatalom átadását, s a megszerzett hatalommal véget vessen a jobboldali bandák véres garázdálkodásának. A szociáldemokrata párt az áprilisi választási győzelem után ennek a követelésnek érvényt tudott volna szerezni. Minden attól függött, hogy a párt vezetése harcba veti-e azokat a hatalmi eszközöket, amelyek felett rendelkezett. Miután a kormány az első órák kétségbeesett kapkodása után azt látta, hogy a szociáldemokrata párt

¹⁷ Uo. 334. l.

¹⁸ Uo. 337. l.

tétlen marad, és a Republikanischer Schutzbund lábhoz tett fegyverrel nézi az események alakulását, maga lépett ellenakcióba. A szociáldemokrata vezetők később azzal mentegették tétlenségüket, hogy el akarták kerülni a polgárháborút, meg akarták akadályozni a testvér-vérontást. A hatalom biztosítása érdekében a kormány könnyen túltette magát az ilyen szentimentális meggondolásokon. Schober parancsot adott a bécsi rendőrségnek, hogy tüzet nyisson a tüntető tömegre. A rendőrségi sortűz 85 ember életét oltotta ki és közel 1000 sebesült maradt a véres leszámolás színterén.

Az 1927. július 15-i események jelentősen megnövelték a Heimwehr befolyását, mert a rendőrség és a hadsereg mellett a Heimwehr-alakulatok is résztvettek a sztrájkmozgalom letörésében és a rend helyreállításában. Tulajdonképpen ettől az időponttól számíthatjuk a Heimwehr-mozgalom általános elterjedésének és lényegesebb politikai szereplésének kezdetét.

A júliusi összecsapásból az osztrák uralkodó osztály egyes csoportjai különböző tanulságokat vontak le. A keresztényszocialista párt legjelentősebb képviselői, Seipel és Kunschak arra a meggyőződésre jutottak, hogy a szociáldemokrata párt nem veszélyezteti komolyan az uralkodó osztály érdekeit, éppen ezért — bizonyos alkotmánymódosítás mellett — képesek a korábbi módszerekkel is megtartani a hatalmat. A Heimwehr-mozgalomban hasznos szövetségest láttak, katonai és politikai megszervezéséhez jelentős összegekkel hozzá is járultak, de elutasították a Heimwehr-vezérek „Marsch auf Wien”-féle terveit. Nagyjából hasonló álláspontot képviseltek Schober és Vaugoin is. Az uralkodó osztály másik, főként parlamenten kívül álló csoportja a júliusi eseményekből azt a következtetést vonta le, hogy a hatalom szilárd birtoklása érdekében erőszakos úton le kell számolni a szociáldemokrata párttal.

*

A Heimwehr-mozgalom történetének vázlatos áttekintése után elérkezünk a tanulmány elején említett 1928-as Mussolini—Bethlen-féle tárgyalásokhoz, s ezzel kapcsolatban felvetődik a kérdés, hogy Olaszországnak milyen külpolitikai érdekei fűződtek a Heimwehr-mozgalomhoz, s egyáltalában mi jellemezte Olaszország osztrák politikáját a tárgyalt időszakban.

A húszas évek második felében, a fasizmus belpolitikai megszilárdulása után Olaszország aktívabb külpolitikába kezdett, nagyhatalmi igényekkel jelentkezett a Balkánon és a Duna-medencében. Olaszország törekvései arra irányultak, hogy a francia befolyást fokozatosan visszaszorítva, megvesse a lábát ezeken a területeken. Ennek az általános törekvésnek a keretébe esett az olasz—albán szerződés megkötése 1926. november 27-én, az 1927. április 5-én megkötött olasz—magyar barátsági és döntőbíróági egyezmény, továbbá az 1928. szeptember 23-án aláírt olasz—görög barátsági szerződés. Olaszország közép-európai céljai közül a legfontosabb Jugoszlávia bekerítése volt, amit a kisantant megbontásán keresztül szeretett volna elérni. 1926. szeptember 16-án az olasz kormány barátsági szerződést kötött Romániával, elismerte Besszarábia bekebelezését, s ezáltal Romániát szembe akarta fordítani kisantant szövetségeseivel. A kisantantnak a magyar revíziós törekvések elleni érdekközössége azonban erősebbnek bizonyult, mint Olaszország kétes értékű barátsága, s ezért a kisantant felbomlasztása, illetve a francia befolyás kikapcsolása egyelőre nem járhatott eredménnyel.

A közép-európai olasz befolyás megteremtése szempontjából elsőrendű fontosságú kérdés volt Ausztria eltávolítása a francia—csehszlovák orientáció-

tól és bekapcsolása a kialakuló olasz szövetségi rendszerbe. Ausztria belpolitikai viszonyai azonban kevés reményt nyújtottak az olasz tervek megvalósulása számára, mert az osztrák baloldal világnézeti okokból is elutasította a fasiszta Olaszországhoz való közeledés gondolatát. A dél-tiroli kérdés következtében még az osztrák uralkodó osztály egy része is idegenkedett Olaszországtól. Miután hivatalos diplomáciai úton Olaszország egyelőre nem érhetett el eredményeket, az osztrák belpolitikai viszonyoknak számára kedvező átalakítását igyekezett elérni. Ebben az összefüggésben merült fel a Heimwehr vezetése alatt végrehajtható jobboldali átalakulás terve, amelyhez Magyarország azonnal csatlakozott, mert szintén fontos külpolitikai érdekei fűződtek ahhoz, hogy Ausztriát is bekapcsolják az olasz blokkba. Ausztria megnyerése kettős hasznot rejtett Magyarország számára: egyrészt így remélt kiszabadulni a status quo fenntartásában érdekelt államok gyűrűjéből, másrészt pedig Ausztrián keresztül szorosabb kapcsolatba kerülhetett Olaszországgal.

A magyar kormány Jánky Béla tábornokot követségi tanácsosi beosztásban megbízta a Heimwehr-szervezet ügyeinek titkos képviselőjével, aki a bajor és osztrák jobboldali csoportokkal már a húszas évek elején kapcsolatban állt. Az ő közvetítésével került sor Bethlen miniszterelnök és Steidle Heimwehr-vezér budapesti találkozására 1928 június elején.

„Steidle — így szól a tárgyalásról készült feljegyzés — a miniszterelnök úr előtt részletesen ismertette a Heimwehr szervezetét, elmondta Vaugoin hadügyminiszterrel fennálló kapcsolataikat is. A szervezet kiépítése szépen halad előre, bár egyes helyeken, mint pl. St. Pöltenben és Wiener-Neustadtban még teljesen vörös a helyzet, s ott alapjában kell kezdeni a szervezkedést. Hozzátette, hogy az aktív fellépést úgy tervezik, hogy embereiket két részre osztanák: az egyik rész visszamaradna a rend fenntartására, a másik pedig a tulajdonképpeni akciót bonyolítaná le.”¹⁹ Steidle részletes emlékiratot adott át Bethlennek, amelyben vázolta a Heimwehr-szervezet erőviszonyait és a hatalomátvétel előkészítése érdekében tervezett intézkedéseiket. A Heimwehr-mozgalom 150 000 embert számlál, akik bármely pillanatban készen állnak a cselekvésre, csupán felfegyverzésükről kell gondoskodni. A polgári pártok vezetői azonban nem látják világosan a szervezet jelentőségét, „pórázon tartott ebként csak veszély esetén, mint 1927. július 15-én, engedik önállóan cselekedni”. Steidle kijelentette, hogy a Heimwehr nem elégszik meg azzal a szereppel, hogy csupán fenyegető eszköz legyen a kormány kezében. Ebben az emlékiratban többek között azt is közölte, hogy esetleg már az 1928. október 7-re tervezett bécsi Heimwehr-nap megfelelő alkalmat fog nyújtani a baloldallal való leszámolásra. Bethlen a római magyar követ útján eljuttatta Mussolinihez Steidle memorandumát. „M. nagy érdeklődéssel hallgatta végig a közléseket — jelenti Hory — és S. memorandumát előttem gondosan átolvasta, tartalmát helyeslőleg vette tudomásul. Azonnal megjegyezte, hogy itt is hasonló volt a helyzet, a polgári pártok, a liberálisok és a többiek tapsoltak ugyan a fascizmus egyes, nevezetesen a kommunisták elleni akcióihoz, de félték túlságos megerősödésétől. Addig, míg a fasciók csak a szélsőséges elemek ellen léptek fel, meg voltak elégedve, de az új irány hatalomrakerülését már nem akarták.

Tanácsolja az illetőknek, hogy állapítsanak meg előre részletes politikai programot. Szükséges ez nemcsak a belföld, de a külföld szempontjából is,

¹⁹ O. L. Küm. res. pol. 1928—20—369.

mert Európának, amely az ottani vörös regieme-t egyáltalán nem jó szemmel nézi, már az akció megindulásakor tudnia kell a kitűzött célt. 'En elsőnek fogom az új regieme-t elismerni' jelentette ki.

A szükséges összegeket Durini²⁰ útján rendelkezésre fogja bocsátani. Ami a fegyvereket illeti, tudnia kell, hogy mely pontokon lesz az átvétel. Ez szintén Durini útján közlendő."²¹

Néhány nappal később Grandi olasz külügyminiszter közölte a magyar követtel, hogy az olasz kormány egyetért a Heimwehr politikai célkitűzéseivel, s ezért a szervezéshez kért összegeket is hajlandó kiutalni, de „ragaszkodik ahhoz, hogy az akció vezetői, tehát nemcsak Steidle, egy írásbeli deklarációban kötelezzék magukat, hogy hatalomrajutásuk esetén az olasz—osztrák viszonylatban a déltiroli kérdést nemlétezőnek fogják tekinteni”.²² A magyar kormány vállalta, hogy a Heimwehr vezetőitől ezt a nyilatkozatot megszerzi. Előzetesen Hory átnyújtott Mussolininek egy szöveg-javaslatot, amelyet Bethlen miniszterelnök fogalmazott. Hory a kihallgatás után távirati úton jelentette, hogy „1. Mussolini szövezerint elfogadta a levélben foglalt nyilatkozat szövegét, amelyet S.-nek kell aláírnia és amely titkos lesz. 2. A szükséges összeg első részletét Durini di Monza kezébe juttatta. 3. A hadügyminiszter utasítást kapott a fegyverek összeállítására. Átvételi helyek ezután lesznek megállapítandók”.²³ A magyar külügyminiszter állandó helyettese 1928. július 19-én közölte Horyval, hogy „vonatkozással VII. 13-án kelt chiffre jelentésre: Légy szíves Grandival közölni, hogy a ME az illető urral közelebb találkozni fog és akkor a kérdéses nyilatkozatot kiveszi tőle. Ugyanakkor meg fog vele állapodni a 2. és 3. pontokban foglaltakra szólóan és megbeszéli a legközelebbi teendőket. Erről a találkozás után Grandi, illetőleg Mussolinivel való közlés céljából értesítést fogsz kapni.”²⁴

Bethlen és Steidle találkozására 1928. július 28-án Fonyód-Bélatelepen került sor. Ez alkalommal Bethlen aláírás végett átnyújtotta Steidle-nek a Mussolini által jóváhagyott nyilatkozat szövegét. Steidle azt válaszolta, hogy katonai parancsnokával, Pichler altábornaggyal való megbeszélés után aláírva visszajuttatja Bethlennek a nyilatkozatot. Steidle kérte Bethlen közbenjárását, hogy a tőzsde-pánik elkerülése érdekében Olaszország az akció végrehajtása után azonnal ismerje el az új kormányt. Közölte továbbá, hogy a fegyvereket S. Karinthien keresztül kívánják Olaszországból Ausztriába csempészni és hogy a fegyverszállítás szervezési ügyeivel Diakow főhadnagyot, a Heimwehr vezérkari főnökét bízzák meg. Bethlen kérte Steidlet, hogy a bécsi magyar külképviselet tagjai közül egyedül Jánky Bélához forduljon teljes bizalommal, aki a jövőben az olasz pénzküldemények továbbítására is felhatalmazást kapott.²⁵

Steidle augusztus 1-én Budapestre küldte az aláírt nyilatkozatot, amelyet Apor Gábor De Astis budapesti olasz követségi tanácsos útján továbbított Mussolininek.²⁶ Két héttel később Apor feljegyezte: „De Astis megjelent nálam

²⁰ Durini, di Monza Encole, budapesti olasz követ.

²¹ O. L. Küm. res. pol. 1928—20—405.

²² O. L. Küm. res. pol. 1928—20—417.

²³ O. L. Küm. res. pol. 1928—20—441.

²⁴ O. L. Küm. res. pol. 1928—20— iktatás nélküli távirat.

²⁵ O. L. Küm. res. pol. 1928—20. Iktatás nélküli feljegyzés Bethlen—Steidle tárgyalásáról.

²⁶ Az aláírt nyilatkozat szövege nincsen birtokunkban, de megtaláltuk a Steidle kézírásával készült kísérőlevelet, amely fontos adatokat tartalmaz a nyilatkozatra és

és átadott két csekket a Bance d'Italia-tól a Kümre címezve, az egyik 500 000 líráról, a másik 1 120 000 líráról. Ezeket átvettem és nyugtát adtam. De A. kért, hogy S.-tól nyugtát kérjünk és azt juttassuk el hozzá. A csekket beváltás végett átadtam Miklós főkonzul úrnak.”²⁷ Eközben a magyar diplomáciai kar beavatott tagjai Bécsben és Rómában lépéseket tettek a fegyverszállítás zavartalan lebonyolítása érdekében. Jánky Béla augusztus 25-i levelében felterjesztette Bécsből a Heimwehr fegyverszükségletéről szóló kimutatást, Wodianer Andor római magyar követségi tanácsos pedig az olasz hatóságokkal megtárgyalta a szállítások időpontját. Diakow főhadnagy 1928. szeptember 22-én „Kasimir Müller” álnéven jelentkezett a római magyar követségen és a továbbiakban Wodianer közvetítésével folytatta tárgyalásait a fegyverszállítások ügyében.

Az osztrák kormány előtt természetesen nem volt titok a Heimwehr törekvése, amit a bécsi magyar követ egy augusztusi jelentése is bizonyít: „Seipel kancellár magához kérte Steidle-t és három vezető társát és hosszabb beszélgetést folytatott velük. Pichler altábornagy ez alkalommal megkérdezte a kancellárt, hogy hajlandó-e együttműködni velük a jelenlegi szocialista regime megbuktatására irányuló törekvésükben. Seipel igennel felelt. A fajvédők további kérdése az volt, hogy hajlandó-e a kormány a Heimwehrek f. évi október 7-re tervezett Wiener-Neustadt-i gyűlését engedélyezni. Seipel erre is igennel felelt. Pichler erre azt kérdezte, hogy hajlandó-e a kormány összeütközés esetén a Heimwehreket a szocialistákkal szemben karhatalmi (rendőrség, katonaság) támogatásban részesíteni és komoly összeütközés esetén nyíltan a Heimwehrek mellé állni. Seipel erre szintén igennel válaszolt, csak arra kérte a fajvédőket, hogy ne ők provokálják az összetűzést, mert ez az osztrák közvéleményre rossz hatással volna.”²⁸ Seipel fenti álláspontja azt

Bethlen miniszterelnök közvetítő szerepére vonatkozóan:

„Euer Exzellenz!

Nach meiner Rückkehr in die Heimat beehre ich mich, Eurer Exzellenz die mir übergebene Erklärung unterfertigt zu übersenden, nachdem ich mir die Angelegenheit reichlich überlegt habe. Die Erwägung, daß ich meinem Vaterlande in seiner Not nicht durch Stimmungspolitik, welche von Augenblicksregungen diktiert wird, sondern nur durch Realpolitik auf weitere Sicht unter nüchterner Betrachtung der gegebenen Verhältnisse am besten diene, hat mich bewogen, diesen Schritt zu tun. Ausschlaggebend war hierbei der Umstand, daß mir Euer Exzellenz ausdrücklich die Versicherung namens der Stelle, an welche meine Erklärung gerichtet ist, wiederholten: im Falle des Gelingens der geplanten Aktion würden den deutschen Südtirolern auf kulturellem Gebiete (Schulen) Erleichterungen bezw. Entgegenkommen geboten werden.

Den zweiten Satz der Erklärung habe ich in seinem letzten Teile sinngemäß nach der Fassung des ersten Satzes umstilisiert.

Ich bitte nunmehr Euer Exzellenz, für die rascheste Durchführung der mir in Aussicht gestellten ersten Sendung auf dem besprochenen Wege Sorge tragen zu wollen, da unter Umständen, wie ich Euer Exzellenz darzulegen die Ehre hatte, eine Entscheidung schon im Oktober fallen kann, für welche die nötigen Vorarbeiten mit aller Energie schon jetzt begonnen werden müssen.

Genehmigen Euer Exzellenz meinen verbindlichsten Dank für Ihre freundlichen Bemühungen nebst dem Ausdrücke meiner besonderen Hochachtung, mit der ich zeichne als Euer Exzellenz ergebenster

Steidle”

(O. L. Küm. res. pol. 1929—20—417.) Eredeti tisztázat.

²⁷ O. L. Küm. res. pol. 1928—20—535. Miklós Tibor főkonzul, a Külügyminisztérium rendelkezési alapjának kezelésével megbízva.

²⁸ O. L. Küm. res. pol. 1929—20— iktatás nélküli jelentés.

igazolja, hogy a kormány a „wir werden sehen” szemszögéből hallgatólagosan egyetértett a Heimwehr fellépésével, de miután a sikerben nem volt teljesen biztos, óvatosságra intette a Heimwehr vezetőit.

Az 1928. október 7-i Heimwehr-nap nem váltotta be az osztrák reakciós körök reményeit. Wiener-Neustadtban nem sikerült fegyveres összeütközést kiobbantani. A Heimwehr felvonulása csak korlátozott tömegsiker tudott elérni, noha az osztrák gyáriparosok szövetsége jelentős pénzüsszegeket áldozott a megfelelő közönség felvonultatása érdekében. Steidle és a többi Heimwehr-vezér antimarxista szólamai nem találtak a remélt visszhangra. Az október 7-i sikertelenség átmenetileg lehangolást okozott a Heimwehr soraiban, de rövidesen újra és újra ismétlődtek a baloldal elleni felvonulások, amelyeknek az volt a céljuk, hogy birtokba vegyék az utcát és a közvéleményt.

A szociáldemokrata párt vezetősége nem volt képes felismerni a Heimwehr oldaláról fenyegető veszélyt. Ahelyett, hogy a munkásságot ellentámadásba vezette volna, a demokráciára és az alkotmányosságra hivatkozva passzivitásra kényszerítette a Republikanischer Schutzbund alakulatait. Igen jelentős politikai és gazdasági befolyása ellenére eltűrte, hogy az urakodó körök megszervezzék és felfegyverezzék a polgári demokrácia megdöntésére szervezkedő Heimwehrt. A szociáldemokrata vezetők kizárólag arra összpontosították erőfeszítéseiket, hogy a párt elkerülje a provokációt, s ezért mindent elkövettek, hogy kitérjenek a Heimwehrral való nyílt összeütközés elől.

A szociáldemokrata vezetők defenzív álláspontjával szemben az osztrák kommunista párt igyekezett harcba vinni a munkásságot a fasiszta puccs-tervek megvalósulása ellen. A III. Internacionálé Nyugateurópai Irodája 1929. szeptember 17—18-án tartott konstanzi ülésén az osztrák fasiszmus elleni nemzetközi harc megszervezésének kérdéseivel foglalkozott. A kiadott felhívás hangsúlyozta, hogy a fasiszta rendszer megteremtése Ausztriában nemcsak az osztrák munkásság elnyomásának és kizsákmányolásának fokozódását eredményezné, hanem elősegítené a fasiszta törekvések érvényesülését Németországban, Csehszlovákiában és más országokban, s ezzel tovább erősödnek a Szovjetunió köré vont reakciós gyűrű. Az osztrák kommunista párt rámutatott arra is, hogy a szociáldemokrata párt helytelen úton jár, amikor hozzájárul az alkotmány jobboldali revíziójához, mert ezzel elősegíti a reakciós körök megerősödését. A szociáldemokrata vezetők politikájának bírálatán túl a kommunista párt antifasiszta tömegtüntetéseket szervezett, amelyeken felhívta az osztrák nép figyelmét a növekvő veszélyre.

Az olasz kormány a magyar politikusok közbenjárásával 1929-ben is folytatta a Heimwehr pénzügyi és politikai támogatását és egy ideig változtatlanul a Heimwehr vezetésével megvalósuló hatalomátvételre építette elgondolásait.²⁹ 1929 szeptemberében a Schober-kormány megalakulásával azonban új

²⁹ Wodianer római magyar követségi tanácsos 1928. október 10-i jelentéséből kiderül, hogy az olasz kormányt lehangolta az október 7-i Heimwehr-nap sikertelensége: „Grandinál tett mai látogatásom alkalmával természetesen szóba kerültek a wienerneustadti események is. Grandi láthatóan lehangolt volt azok zavartalan lefolyása miatt és párhuzamot vonva a Marcia su Roma és a vasárnapi manifesztációk között, a Heimwehrek vezetőségéről lekicsinylőleg nyilatkozott. Hogy az államtitkár kapkodó politikáját némileg ellensúlyozzam, két körülményre hívtam fel figyelmét, először is arra, hogy a komoly akció megindítása csak őszre volt tervezve és most csupán az ősz elején állunk. Ezenkívül több más helyen is vannak a közeljövőre Heimwehr-manifesztációk kilátásba véve és nincs kizárva, hogy azok egyikén fog a dolog kiobbanni. Továbbá utaltam St.-nek azon ismert álláspontjára, hogy támadásba lehetőleg csak akkor fognak átmenni, ha erre egy

helyzet jött létre, ami megváltoztatta Olaszországnak az osztrák belpolitikai viszonyok átalakítására vonatkozó terveit. Schober már korábban együttműködött a Heimwehrrel, s mint belügyminiszter ismételten ígéretet tett arra, hogy a rendőrség fegyveresen támogatni fogja a baloldal szétverését. Schober személye és politikai álláspontja felvetette azt a lehetőséget, hogy a jobboldali fordulatot maga a kormány hajtsa végre, s a Heimwehr — a korábbi önálló puccsterveket feladva — támogassa a kormányt ebben a törekvésében. A Schober-kormány 1929. szeptember 27-i bemutatkozó kormánynyilatkozata meleg hangon emlékezett meg a Heimwehr-mozgalom érdemeiről, megvédte azokkal a „vádakkal” szemben, hogy a fennálló politikai viszonyok erőszakos megváltoztatására törekszik, hangsúlyozta, hogy az alkotmány keretei között továbbra is igénybe kívánja venni a Heimwehr szolgálatait. Schober ugyanakkor világosan felismerte azt is, hogy a jobboldali átalakulás érdekében csak lépésről lépésre haladhat előre, s hogy a Heimwehr komolytalan puccstervei többet ártnak, mint használnak az uralkodó osztály érdekeinek. Szoros együttműködést kívánt fenntartani a Heimwehrrel, de ezt ahhoz a feltételhez kötötte, hogy a Heimwehr alkalmazkodjék a kormány politikai vonalához, nem pedig megfordítva. Az olasz kormány egyetértett Schober terveivel, és ennek megfelelően Auriti bécsi olasz követ október 24-én türelemre intette Steidle-t a kormánnyal szemben. Az olasz állásponttal szemben Bethlen nem ismerte fel azonnal az új helyzetet, ezt bizonyítja szeptember 27-én Steidlenek küldött üzenete, amelyben az alkotmányreformmal kapcsolatos viták helyett teteket sürget: „A miniszterelnök nagyon aggódik, hogy a pártvezérekkel való tárgyalások következtében ellaposodik a mozgalom és annak eredménye füstbe fog menni. A miniszterelnök azt üzeni, hogy a megijedt ellenfelet fejbe kell vágni, mert ha tárgyal vele az ember, felocsúdik és újra erőre kap.”³⁰ A Schober-kormány politikájával szembeni elégedetlenség fejeződik ki Ambrózy bécsi magyar követ 1929. november 15-i jelentéséből, aki azt írta: „Azt a mi szempontunkból rokonszenves gondolatot, hogy Schober legyen az, aki a hadsereg, a rendőrség, a csendőrség és a Heimwehrekre támaszkodva puccs-szerűleg törje le a szociáldemokrata párt ellentállását, a jövő kombinációiból sajnos eliminálni kell.”³¹ Az osztrák uralkodó osztály egy része is kitarzott a Heimwehr-puccs gondolata mellett. Louis Rothschild br. 1929. november 18-án biztosította Steidlet arról, hogy a tervezett Heimwehr-hatalomátvétel gyors és kevés véráldozattal járó végrehajtása esetén a Rothschild-bankház és testvér-intézményei garantálni tudják a schilling stabilitását és a gazdasági élet zavaratlanságát.³²

szocialista részről jövő provokáció alkalmat ad. Teljesen indokolatlan offenzív fellépést az osztrák közvélemény nem értene meg. Ebben a tekintetben a helyzet más Ausztriában, mint volt annak idején a fascizmus előtt Olaszországban. Míg ugyanis a liberális kormányok itten határozottan gyengéknek mutatkoztak a kommunista propaganda megfékezésére, minél fogva a fascisták akciója szinte az egész polgári társadalom helyeslésével találkozott, addig Seipel úgy ahogy eddig gátak közé tudta szorítani a baloldali megmozdulásokat. Ezért bizonyos fokig érthető, hogy St., ha csak lehet provokáltatni akarja magát. Grandi urat ugyan teljesen meggyőzni nem tudtam, azonban némileg mégis igazat adott nekem. A beszélgetést azzal fejezte be, hogy jelenleg nem lehet mást csinálni, mint remélni, hogy a dolog legközelebb jobban fog sikerülni.” (O. L. Küm. res. pol. 1929—20—581.)

³⁰ O. L. Küm. res. pol. 1929—20—635.

³¹ O. L. Küm. res. pol. 1929—20—822.

³² O. L. Küm. res. pol. 1929—20—847.

Schober maga is kívánta a baloldal felszámolását, de tudatában volt annak, hogy ezt a célt bel- és külpolitikai akadályok miatt nem lehet puccszerűen elérni. Az osztrák uralkodó osztály három fő politikai csoportja (keresztényszocialisták, nagynémetek és a Landbund) között egyelőre hiányzott az egységes politikai platform. A Heimwehrnek a baloldal elleni tervei mindhárom csoportban helyesléssel találkoztak ugyan, de annál nagyobb viták folytak arról, hogy mi történjék a szociáldemokraták kiszorítása után. Olaszország példájára fasiszta diktatúrát hozzanak-e létre, vagy pedig megőrizzik a polgári demokrácia bizonyos intézményeit? A Habsburg-ház restaurációját hajtsák-e végre, csatlakozzanak-e Anschluss formájában Németországhoz, vagy pedig fenntartsák Ausztria önállóságát? Ezekre és számos egyéb kérdésre a Heimwehr nem tudott olyan válaszokat adni, amelyek az uralkodó osztály többségét egy táborba egyesítették volna. Ennélfogva a Heimwehr nem játszhatott önálló politikai szerepet. 1929. január 27-én pl. Kunschak, a keresztényszocialista párt elnöke azt fejtegette, hogy a „Freiheitsbund” csak addig hajlandó együtt menni a Heimwehrrel, amíg az nem veszélyezteti az alkotmányt, s továbbá, hogy a keresztényszocialista párt elutasítja a Heimwehr nagynémet, Anschluss-barát elgondolásait. A Landbund 1929. augusztus 25-i határozata kimondta, hogy készek együttműködni a Heimwehrrel az alkotmány módosítása és a szociáldemokraták háttérbe szorítása érdekében, de csak az alkotmány által megengedett legális kereteken belül. Az uralkodó osztály viszonylag széles rétege nemcsak azért vonakodott a Heimwehr-akció támogatásától, mert a távolabbi jövő kilátásai tisztázatlanok voltak, s mert egyelőre elég erősnek érezte magát a hatalom megtartására, hanem azért is, mert Ausztria gazdaságilag és pénzügyileg erősen függött Angliától és Franciaországtól. Ezek az országok pedig attól tartottak, hogy a Heimwehr erőszakos fellépése megzavarhatja a közép-európai helyzetet, sőt esetleg veszélyeztetheti a status quo fennmaradását is. Ezenkívül az angol, de főleg a francia kormány nem nézte jó szemmel Olaszország befolyásának növekedését Ausztriában. 1929. november 18-án Lord Chilston budapesti angol követ közölte Walkó Lajos külügyminiszterrel: az angol kormány tudomására jutott, hogy egyes szomszédállamok rejtett utakon fegyvereket szállítanak Ausztriába. A követ felhívta a külügyminiszter figyelmét, hogy a fegyvercsempészet kellemetlen következményeket vonhat maga után. Walkó kijelentette a követnek, hogy Magyarországtól távol áll az a szándék, hogy beavatkozzék az osztrák belügyekbe, de annál intenzívebben törekszik erre a csehszlovák kormány, amely a Soko I-szervezet közvetítésével állandóan csempészi a fegyvereket az osztrák Republikánischer Schutzbund számára.

Az elmondottakból következik, hogy Schober a bel- és külpolitikai viszonyok reális mérlegelése alapján tért ki a Heimwehr diktatórikus törekvései elől s inkább az alkotmányreform útján igyekezett az uralkodó osztály hatalmát megerősíteni. Emellett külpolitikailag is fokozatosan közeledett Olaszországhoz. 1930. február 6-án olasz—osztrák döntőbíróági egyezményt írtak alá, amely csökkentette a Dél-Tirol miatt fennállott nézeteltéréseket. 1930. július 8-án Schober Budapestre látogatott, és ez alkalommal az 1923-as osztrák—magyar választott bíróági megállapodást barátsági egyezménnyé bővítették ki. A Schober-kormány tevékenysége kedvező fogadtatásra talált Olaszországban, s annak ellenére, hogy a Heimwehr-vezérek árulónak és megalkuvónak tekintették Schobert, Olaszország leintette kormányellenes terveiket.

1930. április 11—12-én Rómában tárgyalások folytak Mussolini és Bethlen között. A megbeszéléseken részletesen megtárgyalták az osztrák belpolitikai helyzetet és leszögezték a Heimwehrral kapcsolatos új álláspontjukat: „Ausztériára vonatkozólag Mussolini kijelentette, hogy Schober igen jó benyomást tett rá, becsületes és őszinte. Midőn a miniszterelnök úr (Bethlen) szóba hozta a Heimwehreket, Mussolini elmondta, hogy Schobert ő nyomatékosan figyelmeztette, hogy ne fegyverezze le a Heimwehreket, mielőtt mindent elért, főleg Bécsset kifüstölte, mert különben azonnal vége lesz az ő hatalmának. Schober Mussolinitól nagyobb mennyiségű fegyvert kért, mire Mussolini egyelőre 20 000 puskát, 500 gépfegyvert küldött csak neki, mert egyrészt nem akart egyszerre mindent adni érthető okokból, azonkívül fél, hogy kipattan az ügy. Így reméli, hogy étvágyat kap Schober és így jobban megmarad a kívánt irányban. A két miniszterelnök abban állapodott meg, hogy a Heimwehreknek megüzenjük, hogy rokonszenzvel vagyunk irányukban, kívánjuk fejlődésüket, de jelen helyzetben Schober ellen nincs okunk eljárni és akarata ellenére intrikát csinálni. Azonban adott esetben készek vagyunk őket hathatósan támogatni.”³³

Az új taktika nem talált osztatlan helyeslésre a Heimwehr vezetői között. A Steidle—Pabst-féle csoport továbbra is idegenkedett attól a gondolattól, hogy a Heimwehr csak eszköz legyen a kormány kezében. Emiatt egyre súlyosabb ellentétek jelentkeztek a kormány és a Heimwehr-vezetők között; az ellentét különösen kiéleződött, amikor a kormány Pabst őrnagyot, Steidle vezérkari főnökét kiutasította az országból. Nem érdektelen megemlíteni, hogy Pabst első útja Budapestre vezetett. A Heimwehr-vezetőség és a kormánykörök közötti ellentétek azonban nemcsak politikai kérdések miatt éleződtek ki, hanem azért is, mert a vizsgálat kiderítette, hogy a Steidle-csoport „pénzkezelése” teljesen megbízhatatlan volt; több mint 1 millió schillinggel nem tudtak elszámolni. Persze a legfontosabb mégis az volt, hogy a Heimwehr politikai vonala került ellentétbe a kormány érdekeivel. A kormánykörök az adott helyzetben azért is elleneztek a Heimwehr fasiszta puccsterveit, mert a növekvő válság miatt az osztrák uralkodó osztálynak égetően szüksége volt külföldi kölcsönre, s ennek megszerzését kétségessé tette volna a Heimwehr által mesterségesen felszított belpolitikai nyugtalanság.³⁴ Az osztrák nagyiparosok szövetsége ezért úgy döntött, hogy a Steidle—Pabst-csoporttól megvonja az anyagi támogatást, ezzel szemben egy 3 tagú bizottság pénzügyi ellenőrzése mellett a további juttatásokat annak a Starhemberg³⁵—Pfriemer vezető csoportnak folyósítja, amely hajlandó volt alkalmazkodni az uralkodó körök érdekeihez. A pénzforrások kiapadása után Steidle nem tudta többé a vezetést megtartani. A Heimwehr 1930. szeptember 2-án Schladmingban rendezett vezér-tanácsulása Starhemberg herceget választotta meg a szervezet szövetségi fővezérévé.

Mussolini már előzőleg, július közepén Rómába hívta Starhemberget, és megtárgyalta vele a Heimwehr előtt álló feladatokat: „Mindenekelőtt tapasz-

³³ O. L. Küm. res. pol. 1930—23—234.

³⁴ Az angol parlament megbízásából 1930 nyarán Bécsben tartózkodott Patrick Hannon, hogy helyszínen győződjék meg arról, hogy az osztrák belpolitikai viszonyok garanciát nyújtanak-e a kért kölcsön folyósítására.

³⁵ Starhemberg, Ernst Rüdiger von herceg, 1923-ban Ludendorf oldalán részt vett a Hitler-puccsban, majd Ausztriában a Heimwehr egyik szervezője. Magánvagyonának nagy részét a Heimwehr felfegyverzésére fordította. Ennek következtében eladósodott, de a Rothschild bankház átvette lejárt váltóit, s így megmentette az anyagi összeomlástól.

szak be a Heimwehr repedéseit és teremtsék meg újra az egységet, azután az összes jobboldali pártokkal összefogva létesítsenek a Heimwehr vezetése alatt egy erős blokkot és ennek segítségével szorítsák le a választásoknál a szociáldemokratákat a lehető minimumra, továbbá törekedjenek Schober úrral kooperálni, mert a kormánnyal és a szociáldemokratákkal egyszerre amúgy sem vehetik fel a harcot.”³⁶ Starhemberg követte Mussolini tanácsait, s ennek tulajdonítható, hogy a puccstervek elejtése után a Heimwehr, mint használható politikai szövetséges, helyet kapott Vaugoin 1930. szeptember 30-án alakult kormányában. Starhemberg a belügyminiszter, a Heimwehrhez tartozó dr. Franz Hueber pedig igazságügyminiszter lett. A Heimwehr-mozgalom fennállása óta ez volt az első alkalom, amikor a keresztényszocialista párt a Heimwehrt politikai szervezetként elismerte és bevonta a kormányba. Starhemberg ezekután elhatározta, hogy a Heimwehr politikai bázisának kiszélesítése és kormánypozícióinak megszilárdítása érdekében Heimatblock néven résztvesznek az 1930. november 9-i parlamenti választásokon. Erre a lépésre ösztönzést adott a német náci párt 1930. szeptember 14-i választási sikere is. (Az NSDAP 6 401 210 szavazatot kapott, szemben az 1928-ban elért 809 771 szavazattal.) Starhemberg nem remélt ilyen arányú előretörést, de bízott abban, hogy a választások lényegesen meg fogják erősíteni a Heimwehr befolyását.

Olaszország és Magyarország pénzügyileg és politikailag minden támogatást megadtak Starhembergnek a Heimatblock választási sikere érdekében. Jellemzően bizonyítja ezt a római magyar követ 1930. október 22-i jelentése, amelyben Grandival folytatott beszélgetéséről számolt be: „Mussolini úr óhaját is tolmácsolván, nagyon kívánatosnak jelezte, hogy a miniszterelnök úr közvetlen nexusait és nagy személyi súlyát latba vetve az osztrák helyzetre a továbbiakban irányítólag folyjon bele. Válaszomban előadtam, hogy a miniszterelnök úr ma is intenzív összeköttetést tart fenn az ausztriai vezetőkkel s közöltem Grandi úrral a Starhemberg herceg részére küldött üzenetét, illetve speciálisan a választási campagne előkészítése és lefolytatása, valamint a puccsoktól való tartózkodásra vonatkozólag adott tanácsait. Egyúttal a miniszterelnök úr utasításához képest, figyelmébe ajánlottam osztrák választások materiális eszközökkel leendő befolyásolásának szükségét. Grandi úr erre közölte velem, hogy a választások céljaira máris folyósított egy bizonyos összeget, de ha a Heimwehr még rendelkezik a korábban küldött összegek egy része felett, jó volna, ha azt is a választásokra használnák fel. Az osztrákokkal ők is kontaktusban állnak, a helyzetet a legéberebb figyelemmel kísérik, azonban annak dacára, hogy ők a maguk részéről minden lehetőt megtesznek, Mussolini úr igen nagy súlyt helyez arra, hogy Bethlen gróf, aki a viszonyokat és a személyeket a legjobban ismeri, az osztrákokat kézben tartsa és taktikailag irányítsa.”³⁷

A választások nagy csalódást hoztak a Heimwehr-vezérek számára. A Heimatblock mindössze 228 229 szavazatot ért el, míg a szociáldemokrata párt ez alkalommal is másfél millió szavazatot kapott. A választások számadataiból világosan kitűnik, hogy az osztrák nép széles tömegei elutasították a Heimwehrnek a demokrácia megszüntetését és a fasiszta állam megteremtését célzó programját. A beszervezett Heimwehr-tagok mellett csak igen jelentéktelen réteg szavazott a Heimatblockra, amelynek választási szereplése vég-

³⁶ O. L. Küm. res. pol. 1930—23—474.

³⁷ O. L. Küm. res. pol. 1930—20—712.

eredményben a polgári blokkot gyengítette, mert a Heimatblockra leadott szavazatok arányában csökkent a Schober-lista eredménye. A Heimwehr 8 képviselői mandátumot kapott, s ez természetesen kevés volt ahhoz, hogy koalíciós partnereként továbbra is résztvehessen a kormányban. Az 1930. december 4-én alakult Ender-kormány újra a keresztényszocialisták és a Schober-blokk tagjaiból jött létre, az új kormányból már kimaradtak a Heimwehr képviselői.

A legális politikai küzdőtéren elszenvedett kudarc újra felidézte a Heimwehr alig megoldott válságát. Starhemberg miniszteri pütkösi királysága után a puccstaktika hívei igazolva látták álláspontjukat, hogy a Heimwehrnek a demokrácia megfojtására kell törekednie, nem pedig arra, hogy a parlamenti demokrácia útvesztőjében keresse politikai érvényesülését. Steidle és Pabst újra maguknak követelték a vezetést. A Heimwehr válsága az olasz és magyar kormányokat azzal a veszéllyel fenyegette, hogy több éves munkájuk eredménye és a Heimwehr-mozgalomra fordított milliók veszendőbe mennek, s ezért azonnal akcióba léptek a válság megoldása érdekében. 1930. december 19-én Bethlen elnökletével tárgyalások folytak Budapesten a Heimwehr-válság megoldásának lehetőségeiről. A tárgyaláson a bécsi és budapesti olasz követek mellett Apor Gábor és Khuen-Héderváry Sándor vettek részt. Bethlen a leg-sürgősebb feladatnak jelölte meg az osztrák polgári vezetők (Schober, Vaugoin, Seipel stb.) összebékítését Starhemberggel. Ezenkívül arra kell törekedni, hogy a Heimwehr-vezetők (Starhemberg, Steidle, Pfriemer, Pabst, Fey stb.) újra összefogjanak és helyreállítsák a mozgalom szervezeti egységét. Ennek érdekében Bethlen kilátásba helyezte, hogy különmegbízottat küld Innsbruckba azzal a feladattal, hogy elsimítsa Steidle pénzügyi nehézségeit.

*

A Heimwehr-mozgalom 1930—1934-ig egyre fontosabb szerepre emelkedett, míg végül 1934. február 12-én eljutott kítűzött céljának megvalósulásához: az osztrák kormány fegyveres harcot robbantott ki a munkásság ellen. Több napig tartó kegyetlen harcok után a Heimwehr és a hadsereg csapatai levették a hősiessen védekező bécsi munkásság ellenállását. 1934. május 1-én új alkotmányt léptettek életbe, amely Dollfuss vezetése alatt fasiszta diktatúrát teremtett Ausztriában. Az olasz és magyar kormányok 1930 után még nagyobb súlyt helyeztek a Heimwehr támogatására, ami azzal is magyarázható, hogy a német nemzetiszocializmus egyre veszélyesebb versenytársként jelentkezett Ausztriában. A Heimwehr történetének ez az időszaka egy következő közlemény tárgya lesz.

Л. КЕРЕКЕШ

ИТАЛИЯ, ВЕНГРИЯ И ДВИЖЕНИЕ ГЕЙМВЕРА В АВСТРИИ (1920—1930 ГГ.)

Резюме

Движение Геймвера в Австрии возникло в 1919 г. против республики и социал-демократического правительства Реннера. Венгерский господствующий класс еще с начала поддерживал в материальном и политическом отношениях организацию австрийской правой, потому что он был заинтересован во внешнеполитическом отношении в ликвидации в Австрии буржуазно-демократических прав. Венгерское правительство имело связи с организацией Лихтенштейна и Гартига, а также с руководителями контрреволюционных сепаратистских движений в Баварии. Статья приводит заявление Сейделя венгерскому посланнику в Вене в марте 1921 г., в котором он взамен обещанной венгерским

правительством материальной помощи взял на себя обязанность, что после захвата власти христианскими социалистами вопрос о Бургенланде будет разрешен в согласии с Венгрией. Весной 1928 г. Муссолини и венгерский премьер Бетлен договорились в том, что изо всех сил будут поддерживать захват власти Геймвером, вернее стремления австрийской правой к диктатуре. Статья подробно излагает связи Геймвера с Италией и Венгрией до 1928—1930 гг. и сообщает архивные документы относительно финансовой поддержки и политического руководства Геймвером.

L. KERÉKES

L'ITALIE, LA HONGRIE ET LE MOUVEMENT AUTRICHIEN DE HEIMWEHR
(1920—1930)

R é s u m é

Le mouvement Heimwehr organisé en 1919 fut dirigé contre la République et le gouvernement social-démocrate Renner. Les classes dominantes hongroises appuyaient, dès le début, tant matériellement que sur le terrain politique, l'organisation de la droite autrichienne, vu que de notables intérêts de politique extérieure se rattachaient de leur part à la liquidation en Autriche des droits de liberté bourgeois. Le gouvernement hongrois entretenait des relations avec l'organisation de Liechtenstein et de Hartig, aussi bien qu'avec les chefs des mouvements séparatistes contre-révolutionnaires de Bavière. La présente étude communique la déclaration donnée par Seipel en mars 1921 à l'envoyé hongrois à Vienne, dans laquelle il a offert, contre un secours matériel, des garanties pour résoudre, après l'avènement au pouvoir des chrétiens-socialistes, la question de Burgenland d'accord avec la Hongrie. Au printemps de 1928 Mussolini et István Bethlen, chef du gouvernement hongrois, tombèrent d'accord de soutenir énergiquement l'arrivée au pouvoir de la Heimwehr et protéger les aspirations à la dictature de la droite autrichienne. L'étude expose par le détail les rapports que la Heimwehr avait avec l'Italie et la Hongrie jusqu'en 1928—1930 et communique des documents d'archive qui se réfèrent à l'assistance financière et politique de ce même mouvement.